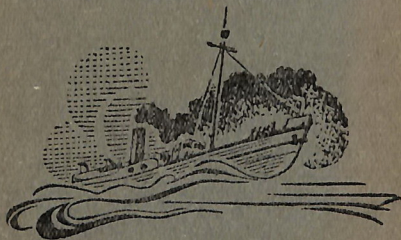

ՆԱԿԱՏՈՐՄԻ ԱԴՄԻՐԱԼ
ԻՍԻՍԱԿՈՎ

ՀԱՅ

ԾՌՎԱՅԻՆՆԵՐԸ

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ
ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՒՄ

ՀԱՅՊԵՏՆՈՍ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PRESS

1952

27.1.18.1952

1952

1952

1952

9/47.925/27

h-44

ՍՏՈՒԳԱՆԻ Ե 1961 թ.

ՀԱՅ ԺՈՎԱՅԻՆՆԵՐԸ
ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ
ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՒՄ

4602
A I 6921

ՀԱՅ ԳԵՏՆԵՐԱՍ

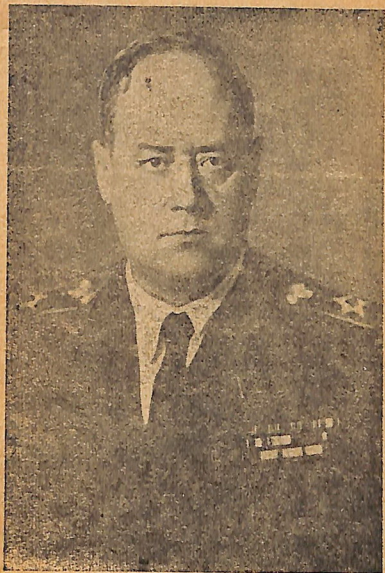
ԵՐԵՎԱՆ

1946

АДМИРАЛ ФЛОТА И. С. ИСАКОВ
АРМЯНЕ — МОРЯКИ
В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ВОЙНЕ

(На армянском языке)

Аргмаз, Ереван, 1946 г.

Նավատորմի ադմիրալ
Ի. Ս. ԻՍԱԿՈՎ

Մահացու սպառնալիքի առաջին իսկ օրերին, որը կախվեց մեր Հայրենիքի վրա 1941 թ. հունիսի 22-ին, հնչեց Առաջնորդի մարտակոչ ձայնը.

«...Խոսքը վերաբերում է Սովետական Պետության կյանքին ու մահվանը... այն բանին, թե Սովետական Միության ժողովուրդները ազատ պետք է լինեն, թե՞ ընկնեն ստրկության մեջ¹»:

Այդ անմոռանալի օրերին, երբ Ուկրաինայի, Բելոռուսիայի և Լիտվայի սահմանամերձ դաշտերում արյունահեղ ճակատամարտ սկսվեց հզոր ու նենգ թշնամու դեմ, Սովետական Հայաստանը և նրա ժողովուրդը դեռևս հեռու էին անմիջական վտանգից: Բայց չնայած դրան՝ հայ ժողովուրդը խորապես ըմբռնեց և զգաց ընկեր Ստալինի այն խոսքերը, որ այդ սպառնալիքը ընդհանուր է ՍՍՌՄ բոլոր ժողովուրդների համար, որ Հայրենիքի պաշտպանության գործը սովետական բոլոր ազնիվ հայրենասերների ընդհանուր գործն է և որ «անհրաժեշտ է, որպեսզի սովետական մարդիկ... մոբիլիզացիայի

¹ Ընկեր Ստալինի առաջին ելույթը ռադիոյով 1941 թ. հուլիսի 3-ին, Ի. ՄՏԱԼԻՆ, «Սովետական Միության Հայրենական մեծ պատերազմի մասին», էջ 14. Հայպետհրատ, 1943:

ենթարկեն իրենց և իրենց ամբողջ աշխատանքը վերակառուցեն նոր, ռազմական ձևով, որը թըշնամուն խնայել չգիտե¹»:

Եվ պատմական իրադարձությունների ընթացքը ճշգրիտ նախատեսած ընկեր Ստալինի այս կոչից ու ցուցումներից անմիջապես հետո մյուս ժողովուրդների, Միության մյուս ռեսպուբլիկաների հետ միասին Սովետական Հայաստանը պայքարի ելավ իր մարդկանցով՝ Կարմիր Բանակի ու Նավատորմի մարտիկներով, հայաստանյան դաշտերի ու լեռների իր աշխատավորներով, իր ունեցվածքով, արդյունաբերությամբ ու աշխատանքով, իր բոլոր մարդկանց արյամբ և քրտինքով, այդպիսով նշանակալի ավանդ մտցնելով ընդհանուր գործի մեջ, այն վիթխարի ճակատամարտում, որպիսին դեռ չէր տեսել պատմությունը:

Ահա թե ինչու, երբ պատերազմի առաջին փուլի ծանր տարիներից հետո որոշակի դարձավ վճռական շրջադարձը և հեռվում պարզորոշ կերպով գծագրվեց վերջնական հաղթանակի

1 Ընկեր Ստալինի առաջին ելույթը ռադիոյով 1941 թ. հուլիսի 3-ին, Ի. ՍՏԱԼԻՆ, «Սովետական Միության Հայրենական մեծ պատերազմի մասին», էջ 14. Հայտնատրատ, 1943:

արշալույսը, ժողովուրդների Առաջնորդը կարող էր գոհունակությամբ հավաստել այն, ինչ նա նախատեսել էր դեռևս երկու և կես տարի առաջ.

«Սովետական Միության բոլոր ժողովուրդները միահամուռ պաշտպան կանգնեցին իրենց հայրենիքին, իրավամբ համարելով ներկայիս Հայրենական պատերազմը բոլոր աշխատավորների ընդհանուր դործը՝ առանց ազգության և դավանանքի խտրության... Մեր երկրի ժողովուրդների բարեկամությունը դիմացավ պատերազմի բոլոր դժվարություններին ու փորձություններին և է՛լ ավելի կոփվեց սովետական բոլոր մարդկանց կողմից ֆաշիստական զավթիչների դեմ մղվող ընդհանուր պայքարում:

Այդ է Սովետական Միության ուժի աղբյուրը»¹:

Այս ընդհանրության, այս բարեկամության հաջողությունը սաղմնավորվեց Հոկտեմբերի մեծ օրերին և Հայաստանի համար վերջնականապես ձևավորվեց 25 տարի առաջ, երբ նա տապալելով դաշնակների լուծը՝ հոժարակամ մտավ Սովետական Միության Ռեապուբլիկանների մեծ

¹ Ի. ՍՏԱԼԻՆ, «Սովետական Միության Հայրենական մեծ պատերազմի մասին», էջ 127. Հայպետհրատ 1945:

բարեկամության մեջ և իրեն ընդմիշտ շաղկապեց
նրա բոլոր ժողովուրդների և առաջին հերթին
ուսւս մեծ ժողովրդի բախտի հետ:

Ահա թե ինչու Հայրենական Մեծ պատերազ-
մի սկզբին Կարմիր Բանակի և Կարմիր Նավա-
տորմի շարքերում արդեն կային բազմաթիւ հա-
յեր, պրոֆեսիոնալ, կադրային ռազմիկներ ռազ-
մական հիերարխիայի բոլոր աստիճաններում՝
ջարքային մարտիկներից մինչև գեներալներ:
Ավելի ուշ, Գերագույն Գլխավոր Հրամանատարի
կոչով ռազմաճակատ եկան դարձյալ հազարավոր
ու տասնյակ հազարավոր սեանցիներ, ղարաբաղ-
ցիներ, զանգեզուրցիներ իբրև առանձին կամա-
վորներ, ապա մարշային համալրում և վերջապես
Հայաստանում կազմված ամբողջ դիվիզիաներ:

Անթառամ փառքով իրենց պսակեցին Կար-
միր Բանակի այդ ռազմիկները բոլոր ռազմաճա-
կատներում: Նրանց քաջություններն ու սխրա-
գործությունները կմտնեն հայ ժողովրդի փառա-
վոր պատմագրության մեջ:

Բայց առանձնապես նշանակալից է հայ ժո-
ղովրդի զավակների մասնակցությունը մեր հայ-
րենիքի պատվի, ազատության ու անկախության

համար մղված վճռական ճակատամարտերում՝
Ռազմա-Մովլային նավատորմի շարքերում:

Նշանակալից է այն պատճառով, որ հին, նախա-
ռևոլյուցիոն ժամանակներում կանխակալ կարծիք
կար, թե հայերը ծովից հեռու գտնվելով՝ հակում
չունեն դեպի ծովը և ընդունակ չեն այդ դաժան
և առանձնահատուկ ծառայությունը կատարելու:

Այս «թեորիան» ծնվել էր այն մարդկանց
շրջանում, որոնք չգիտեին հին Հայաստանի
պատմությունը, որ Հայաստանը տիրապետում
էր ծովափնյա երկրներին ու քաղաքներին՝ ընդ-
հուլ մինչև Տրապիզոն: Այս թեորիան հաստա-
տում էին այն չինովնիկներն իրենց մեծապետա-
կան շովինիզմով, որոնք ոչ մի «այլազգի» թույլ
չէին տալիս մոտենալու նավատորմին և որոնց
ծանոթ չէին աշխատասեր, ռազմիկ ու խիզախ
հայ ժողովրդի բնական ընդունակությունները:

Բայց կյանքը հակառակն ապացուցեց:

Ես լավ եմ հիշում, թե ինչպես երբ նոր էի սկը-
սում իմ ծառայությունը հին նավատորմում և հե-
տաքրքվեցի, թե ո՞ւմ կարող եմ հանդիպել իմ հայ-
րենակիցներից, պարզվեց, որ ո՛չ նավաստիների,
ո՛չ էլ ավագների կամ սպաների մեջ ո՛չ մի հայ չկա:

Հետագայում պարզվեց, որ ամբողջ «կայսե-

րական» նախատորմում միայն մեկ հայ կա՝ սուզանավային սպա, 2-րդ կարգի կապիտան Գարսոնը, բայց նա ծառայում էր Բալթիկ ծովում, իսկ ես ընկել էի Հեռավոր Արևելք:

Ես առիթ ունեցա նրան հանդիպելու և ծանոթանալու Հոկտեմբերյան ռևոլուցիայից հետո, Լենինգրադում, որտեղ ընկ. Գարսոնն արդեն պրոֆեսոր էր Մովային Ակադեմիային կից ստորջրյա նավագնացության դասընթացներում:

Իր հայրենիքի այս արժանավոր զավակը, չափազանց կրթված ու վերին աստիճանի համեստ սպան, ռևոլուցիայի առաջին օրերից թե իրեն և թե իր գիտելիքները ի սպաս էր դրել աշխատավոր ժողովրդին և մահացավ Լենինգրադում, իր մասին թողնելով բարի հիշատակ ու ծովայինների հարգանքը, պատրաստելով Կարմիր Նավատորմի բազմաթիվ երիտասարդ սուզանավորդներ:

Ուրիշ պատկեր ենք տեսնում մենք այժմ:

Հայաստանի այն զավակները, որոնք նախատորմում ծառայելու հակում էին զգում, Սովետական իշխանության համարյա առաջին իսկ օրերից հնարավորություն ունեին գնալու իրենց ընտրած ճանապարհով:

Նվիրվածություն Հայրենիքին, համապատասխան կրթություն, ամուր առողջություն ու հակում—ահա այն միակ պայմանները, որոնք ցանկացողներին հնարավորություն էին տալիս նավատորմ մտնելու:

Ուրիշ արգելքներ չեն կարող լինել այնտեղ, որտեղ Սովետական Սոցիալիստական Ռեպուբլիկաների Միության կազմի մեջ մտնող բազմաթիվ ժողովուրդների փոխհարաբերությունների հիմքը կազմում է լենինյան-ստալինյան ազգային քաղաքականությունը:

Այս քաղաքականության պտուղները մենք տեսնում ենք մեր գործունեության բոլոր ասպարեզներում, այս լվում նաև նավատորմում:

Հանրահայտ է Սովետական Հայաստանի դերը Հայրենական Մեծ պատերազմում, նրա նվանդը մարդկության թշնամիների դեմ պայքարելու ընդհանուր գործում՝ իր բոլոր մարդկային և նյութական ռեսուրսներով: Նմանապես լավ հայտնի են հայերի հերոսական սխրագործությունները անպարտելի Կարմիր Բանակի շարքերում:

Մենք կուզեինք այնուամենայնիվ ուշադրություն դարձնել միայն հայ ժողովրդի այդ ջանքերի մի կողմի վրա՝ նրա զավակների մասնակ-

ցությանը Ռազմա-Մովլային Նավատորմի շարքե-
րում, մեր Հայրենիքի ծովային ռազմաբեմերում:

Հայրենական պատերազմից առաջ ՍՍՌՄ
Ռազմա-Մովլային Նավատորմի կազրերի մեջ,
այդ բարդ ու դժվարին մասնագիտության հա-
մարյա բոլոր ճյուղերում մենք ունեինք հայ ժո-
ղովրդի ներկայացուցիչներ:

Մովլային բարձրագույն ուսումնական հաս-
տատություններում, նավատորմի գիտական
ինստիտուտներում, զանազան վարչություննե-
րում, հիմնարկներում և այլն, մենք ունենք հայ
ծովայիններ, որոնք պրոֆեսորներ են, դոցենտ-
ներ, դասատուներ, ադմինիստրատորներ, բժիշկ-
ներ և ուրիշներ: Դրանք բոլորն էլ իրենց զգալի
բաժինն են մտցնում ընդհանուր ջանքերի, ընդ-
հանուր աշխատանքի ու պայքարի մեջ:

Իսկ այժմ ես կուզեի մի քանի օրինակով
ցույց տալ այն մարդկանց, ովքեր ղենքը ձեռքին,
~~նավատորմի~~ առաջին շարքերում հերոսաբար
կռվել են գերմանական զավթիչների դեմ և մա-
սամբ իրենց արյամբ հատուցել հաղթության ու
կենդանի մնացածների երջանկության համար:

Թերի տվյալների, համաձայն, չհաշված հա-

պոնական իմպերիալիզմի դեմ պատերազմելու շրջանը, 476 ծովային հայ սպաներ, ավագներ ու կարմիրնավատորմայիններ պարգևատրված են Սովետական Միության շքանշաններով ու մեդալներով: Այս տվյալները շատ բան են վկայում, բայց դեռևս հեռու են ամբողջական լինելուց:

Եթե այս 476 հայ ծովայիններից առանց հատուկ ընտրության վերցնենք ու համառոտակի քննենք միայն 24 կարմիրնավատորմայինների ու սպաների նշանավոր գործերը (դա կազմում է ընդհանուր թվի միայն 5 տոկոսը), ապա կստանանք հետևյալ պատկերը:

Սովետական Միության կրկնակի հերոս փոխգնդապետ Նելսոն Գևորգի Ստեփանյանը պատերազմի սկզբին գտնվելով Կարմրադրոշ Բալթիկ Նավատորմի գրոհային ավիացիայի կազմի մեջ՝ հուժկու հարվածներ էր հասցնում թըշնամուն Լենինգրադի մատույցներում:

Պաշտպանելով հերոս քաղաքը, նա գրոհում էր ռազմաճակատի մերձբալթյան հատվածում հարձակվող գերմանական տանկային և մոտոմեքենայացված գորասյուների վրա և ոչնչացնում թշնամու մեծաքանակ տանկեր: Այնուհետև

հարաւում, Սեծովյան նաւատորմի ամիրացիայի
կազմի մեջ Ստեփանյանը մասնակցել է գերմա-
նական զավթիչներից Կովկասը և Ղրիմը ազա-
տագրելու համար մղված մարտերին։ Նվ վեր-
ջապես պատերազմի վերջին փուլում նա մաս-
նակցեց Մերձբալթիկայի ազատագրման գործին՝
դարձյալ Բալթիկայի պաշտպանների շարքերում։

Քաջերից քաջի, այդ երեւելի մարդու մասին
շատ գրքեր կարելի է գրել և պետք է գրել՝ այն-
քան շատ ուսանելի բան է կապված նրա փա-
ռավոր անվան հետ։ Մենք այստեղ մեջ կբերենք
մի քանի մարտական դրվագներ միայն։

Ստեփանյանը բազմաթիւ մարտական գոր-
ծողութւոյունների ղեկավարն էր և կատարողը։ Նա
ոմբա-գրոհային հարվածներ է հասցրել գերմա-
նական նավերին բաց ծովում ու ռազմա-ծովա-
յին բազաներում, օդանավակայաններում,
մարտկոցներին, տանկերի ու մոտո-հետևակի
գորասյուների, թշնամու պաշտպանության ա-
ռաջավոր գծին և այլ նպատակակետերի։

Ամբողջովին տիրապետելով գրոհիչ ինքնաթի-
ռին՝ նա բացի գրանից հաջողությամբ օդային մար-
տեր էր մղում գերմանական ռմբակոծիչների դեմ։

Մեկ անգամ օդում հանդիպելով գերմանական երկու «Յու—88» ուժեղորոշիչների, որոնք գնում էին ուժեղորոշիչ մեր զորքերի դիրքերը, Ստեփանյանը մարտի բռնվեց նրանց հետ (ոչ թե կործանիչով, այլ գրոհայինով) և թնդանոթային դիպուկ կրակով ցած գցեց հակառակորդի երկու ուժեղորոշիչն էլ:

Բայց նրա տարերքը ծովային մարտն էր: Ֆիննական ծովածոցում նա երևան բերեց թշնամու փոխադրանավեր, վայրասլաց թռչքով հարձակվեց նրանց վրա և փոքր բարձրությունից ուժքեր նետեց: Արտակարգ ուժգնությունն ունեցող պայթյունից նրա ինքնաթիռը խիստ ցրնցվեց: Սաստիկ հարվածից Ստեփանյանը մի ակնթարթ կորցրեց գիտակցությունը: Ապա ուշքի գալով՝ նա չրի վրա նկատեց թշնամու 3000 տոննա ջրածավալ ունեցող փոխադրանավի միայն մնացորդները: Պարզվեց, որ գերմանական պայթած փոխադրանավը բեռնված էր ռազմամթերքով:

1942 թվականի մայիսի 23-ին օդային հետախուզությունը հաղորդեց, որ Ֆիննական ծովածոցում ուժեղացել են հակառակորդի ծովա-

յին փոխադրումները: Հայտաբերված էր ութ փոխադրանավ, որոնք գնում էին վեց պահականավերի պաշտպանությամբ: Գեպի թշնամու քարավանը թռավ «Իլ»-երի մի վեցյակ՝ Նելսոն Ստեփանյանի ղեկավարությամբ: Առաջին թռիչքով Ստեփանյանին հաջողվեց վնասել երկու փոխադրանավ: Նրանք կանգ առան և դանդաղ սուզվեցին: Գերմանացիները փորձեցին փրկել դրանց և օգնության ուղարկեցին մի քանի մարտանավ: Սպիտակ գիշերներ էին և գրոհայինները կարող էին գործել օր ու գիշեր: Հետզհետե ուժեղացնելով հարվածները, ոչնչացնելով մոտեցող նավերին՝ Ստեփանյանի գրոհայինները երկու օրում խորտակեցին գերմանական տասնըմեկ նավ:

1942 թվականի աշնանը գերմանացիները լենինգրադին մոտ ավիացիայի զգալի ուժեր էին բերել: Անընդհատ կենտրոնացված հարվածներով թշնամին ձգտում էր ջլատել շարժումը մեր ճակատամերձ ճանապարհների վրա, խափանել ռազմամթերքի, պարենի ու համալրման փոխադրությունը: Մեր հրամանատարությունը, գերմանացիներին հակազդելու համար որոշեց ուժ-

դին հարված հասցնել թշնամու ուժակոծիչ ան-
վիասցիային նրա օղանավակայաններում:

Հետախուզությունը պարզեց գերմանական
ուժակոծիչների բազավորման շրջանները: Նրանց
հարվածներ հասցնելու համար թռան գրոհային-
ների խմբերը՝ փոխգնդապետ Մորոզովի և կա-
պիտան Ստեփանյանի ղեկավարությամբ: Օղա-
նավակայանում կենտրոնացած էր մոտ երե-
սուն մանր ու միջակ ուժակոծիչ:

Վարպետորեն օգտագործելով տեղանքի և օ-
դերևութաբանական պայմանները՝ գրոհայիննե-
րը անակնկալ հայտնվեցին օղանավակայանի
վրա և հարված հասցրին ինքնաթիռներին: Երկ-
րորդ թռիչքին օդաչուները հարվածեցին գերմա-
նական մեքենաների կայանը և թշնամու զենի-
թային միջոցները:

Գրոհի ժամանակ գերմանական մի քառա-
մոտոռ ուժակոծիչ գտնվում էր թռիչքադաշտում
և փորձում էր օդ բարձրանալ, բայց ոչնչացվեց
մեր գրոհայինների կրակով:

Այդ նույն օրվա վերջում Մորոզովը և Ստե-
փանյանը նորից իրենց օդաչուներին առաջնոր-
դեցին դեպի թշնամու օղանավակայանը և իս-

կուլն ճշտությամբ կանգնեցին նպատակակետի վրա: Այս անգամ օդանավակայանին մոտենալիս զերմանացիները մեր ինքնաթիռներին դիմավորեցին զենիթային տեղատարափ կրակով: Բայց գրոհայինները իջնելով մինչև նվազագույն բարձրություն՝ ռումբեր նետեցին և նորից սկսեցին թնդանոթներով ու գնդացիորներով զնդակոծել կանգնած ինքնաթիռներն ու նրանց մոտ գտնվող սպասակազմը: Ոչնչացնելով թշնամու մոտ քսան ռմբակոծիչ և պայթեցնելով ռազմամթերքի պահեստը՝ մեր օդաչուները ի շիք դարձրին հակառակորդի հարվածող ուժը և իրենք ոչ մի կորուստ չունեցան:

Հակառակորդի նավահանգիստներից մեկը, որի վրա հարձակում գործեց գրոհայինների մի խումբ Ստեփանյանի գլխավորությամբ, առանձնապես ուժեղ հակազենիթային պաշտպանություն ուներ: Պահանջվում էր ոչ միայն արիություն, այլ և մեծ վարպետություն, որպեսզի կարելի լիներ ճեղքել-անցնել հզոր կրակի պատնեշը և հաջողությամբ հարվածել թշնամուն:

Վարպետորեն մանևրելով՝ Ստեփանյանը մոտեցավ նպատակին, ճեղքեց կրակի պատնեշը և

Համարձակ գրոհեց թշնամու վրա: Նա վայրասլաց թռավ մինչև նվազագույն բարձրությունը և ուժմբեր նետեց: Նրան հետևող օդաչուները նույնպես վայրասլաց թռիչք գործեցին և ապա արագ կերպով դուրս եկան զենիթային կրակի գոտուց: Այդ թռիչքի հետևանքով խորտակվեցին երկու արագընթաց դեսանտային բեռնանավ, որոնք օգնական ուժեր ու մատակարարում էին հասցնում գերմանա-ֆաշիստական զորքերին:

Մեկ անգամ Ստեփանյանը օդաչուների մի խմբով հարված էր հասցնում թշնամու փոխադրանավերի ու բեռնանավերի քարավանին, որը գնում էր դեպի բաց ծովը: Նրբ գրոհայինները մոտեցան նպատակին, գերմանացիներն սկսեցին մանևրել իրենց նավերը՝ զենիթային միջոցները համախմբելու համար: Ստեփանյանը կռահեց թշնամու դիտավորությունը և երթից օդաչուներին տարավ գրոհի: Ռմբագրոհային հարվածի հետևանքով մեր օդաչուները խորտակեցին մեկ արագընթաց դեսանտային բեռնանավ և մեկ ցանցանավ:

Լենինգրադի մոտ կատարվող մի պատասխանատու գործողության ժամանակ գրոհային-

ներն առաջադրանք ստացան ամպահովել ռազմա-
ճակատի զորամասերի գետանցը, որոնք պետք է
գրավելին մյուս ափին գտնվող գերմանացիների
հենակետը: Հարկավոր էր ճնշել հակառակորդի
կրակակետերը, կազմալուծել նրա պաշտպա-
նությունը և դրանով իսկ օգնել մեր հետևակին
անցնելու գետը:

Նշանակված ժամին երկու խումբ գրոհա-
յիններ Ստեփանյանի և Կարաևի առաջնորդու-
թյամբ օդ բարձրացան: Նպատակակետի վրա
գրոհայինները փակ օղակ կազմեցին և հերթով
վայրասլաց թռչելով գերմանական մարտկոցնե-
րի վրա՝ հարվածներ հասցրին ֆուդասային և
բեկորային ռումբերով: Նորից ու նորից մոտե-
նալով նպատակակետին՝ գրոհայինները ոչըն-
չացրին հակառակորդի ականանետերը, զնդաց-
րային բները, բլինդաժներն ու խրամատները:

30 բուպեից ավելի «Իլ»-երը գտնվում էին
անմիջականորեն գերմանական դիրքերի գլխա-
վերևում:

Օդաչուների մեծ մասը յոթ անգամ դարձան
դեպի զանազան նպատակակետեր: Այդ ժամա-
նակամիջոցում կարմիրբանակայիններն ու ծո-

վային հետևակը հաջողութեամբ անցան դետը և
դրավեցին թշնամու ամրացված վայրը:

Կարելի է հիշեցնել ևս մի դեպք, երբ Ֆին-
նական ծոցի կղզիներից մեկում հակառա-
կորդի առափնյա մարտկոցները խանգարում էին
մեր զորքերի դեսանտ իջնելուն: Ստեփանյանը
մի այլ օդանավի հետ օդ բարձրացավ ուժեղ-
ծելու թշնամու մարտկոցները: Նա շորս անգամ
արշավեց գերմանական մարտկոցների վրա և
ճնշեց նրանց կրակը: Գրոհայինները նվազա-
դույն քանակութեամբ ռազմամթերք ունեին՝ թշ-
նամու կործանիչներին հանդիպելիս պաշտպան-
վելու համար: Ստեփանյանի գրոհների ժամա-
նակ մեր նավերը մոտեցան ափին և սկսեցին
դեսանտ իջեցնել: Բայց թշնամու մարտկոցնե-
րից մեկը նորից սկսեց կրակել նրանց վրա:
Նկատելով այդ՝ Ստեփանյանը իր ընկերակցի
հետ միասին գնաց հինգերորդ գրոհի: Թեև
ռազմամթերքը ամբողջովին վերջացել էր, բայց
Ստեփանյանը վեցերորդ անգամ թռավ դեպի
թշնամին: Նա գիտեր, որ գերմանացիները վա-
խենում են գրոհայիններից և քանի դեռ գրոհա-
յինները գտնվում են նրանց ամբռնությունների

վրա, մարտկոցները չեն համարձակվի կրակ վա-
րել դեսանտի դեմ:

Սրանից էլ օգտվեցին ծովային դեսանտա-
յիները և արագորեն ափ ելան:

Սովետական Միության կրկնակի հերոս
փոխգնդապետ Ստեփանյանը իր արծիվներին ա-
ռաջնորդում էր դեպի կատաղի գոտեմարտեր
թշնամու հետ, անխնա հարվածում էր նրան,
համառորեն սովորեցնում էր այդ իր ենթակա-
ներին և անձամբ ցույց էր տալիս անձնվեր ա-
րիության, խիզախության և ռազմական արվես-
տի նմուշներ: Նա ընկավ մարտում, իր սիրած
Բալթիկայի վրա, վերջնական հաղթանակի օր-
վան չհասած, որի համար այնքան շատ էր աշ-
խատել և հանուն որի նա զոհաբերեց իր կյան-
քը:

Հյուսիսային նավատորմի ավիագնդերից մե-
կի կործանիչների օդակի հրամանատար, ավագ
լեյտենանտ, Համկ(բ)Պ անդամ Էմիլ Մառկոսի
Դիլանյանը իրեն ցույց տվեց իբրև լավագույն,
ձեռներեց, կամքի տեր ու փորձված կործանիչ օ-
դաչուներից մեկը: Կատարելով 142 մարտական
թռիչք, 15 օդային մարտ մղելով՝ Դիլանյանը

անձամբ խփել է թշնամու 4 ինքնաթիռ և թըշնամու դեմ կռվելիս ցուլց է տվել արիության և ռազմական հմտության օրինակներ:

Սովետական Անդրբեկերը պաշտպանելով ատելի զավթիչներից, Դիլանյանը հարվածում էր օդում, գրոհում էր դետնի վրա, մեծ վնաս պատճառելով հակառակորդի կենդանի ուժին ու տեխնիկային: Ո՛չ թշնամու փոթորկալի զենիթային կրակը, ո՛չ օդերևութաբանական ծանր պայմանները, ոչինչ հետ չէր կանգնեցնում խիզախ հայրենասեր Դիլանյանին թշնամուն հաղթելու իր ձգտման մեջ:

Ահավասիկ մի օրինակ նրա արիությանից:

1942 թվականի օգոստոսի 5-ին հակառակորդի ինքնաթիռները արևի կողմից մոտենալով՝ գրոհեցին մեր ինքնաթիռների եռյակը: Ֆաշիստների մանևրը ամենից առաջ նկատեց Դիլանյանը և անմիջապես նետվեց թշնամու վրա: Այդ ժամանակ մի զույգ «Մեսերշմիտներ» գրոհեցին Դիլանյանի ինքնաթիռի վրա: Թշնամու արկը ջարդեց անվեհեր օդաչուի ձախ ձեռքը, բայց հայ ժողովրդի արիասիրտ զավակը մի ճարպիկ մանևրով փրկեց իր հրամանատարին և

երբ համոզվեց, որ իր ընկերները միանգամայն
ապահով են, ցած թռավ վնասված ինքնաթիռից
և պարաշյուտով բարեհաջող վայրէջք կատա-
րեց մեր զորքերի դասավորության շրջանում:

Գերմանա-ֆաշիստական զավթիչների դեմ
մղված մարտերում իր ցուցաբերած արիության
ու անվեհերության համար ավագ լեյտենանտ
Դիլանյանը պարգևատրվեց Կարմիր Դրոշի և
Կարմիր Աստղի շքանշաններով:

Սևծովյան նավատորմի ուժեղացման ա-
վիագնդերից մեկի օդային հրաձիգ-ռադիստ,
կրտսեր լեյտենանտ Քրիստափոր Գևորգի Հա-
րությունյանը արդեն 1941 թվականի սեպտեմ-
բերի 15-ին 20 մարտական թռիչք էր զործել և
ուժեղորոհային հարվածներ հասցրել հակառա-
կորդի կենդանի ուժին, տեխնիկային և ռազմա-
կան օբեկտներին:

1941 թվականի օգոստոսի 10-ին նա մաս-
նակցեց մեր ուժեղացման հաջող հարձակմա-
նը Դանուբի Չերնովոդյան հռչակավոր կամուր-
ջի վրա, որը բացառիկ ուժեղ պաշտպանությու-
ն էր: Հարությունյանը իր մարտական փառա-
պանծ ընկերների հետ բազմիցս թռել է ռազմա-

ձակատի գիծը, որտեղ մեր ավիացիան ջախ-
ջախում էր թշնամու տանկերի, ավտոմեքենա-
ների, հրետանու և կենդանի ուժի կուտակում-
ները:

Փղանավախմբի մեջ Հարությունյանը լա-
վազույն մասնագետն էր, նա օգնում էր ընկեր-
ներին լավազույն կերպով յուրացնելու մար-
տական տեխնիկան, իսկ մարտի մեջ նա իր
անձնակազմի հուսալի պաշտպանն էր, սքան-
չելի հրաձիգ ու գերազանց ռազիստ, որն ապա-
հովում է ինքնաթիռի մշտական կապը:

Թշնամու դեմ մղված մարտերում ցուցա-
բերած խիզախության և ռազմական հմտության
համար ընկ. Հարությունյանը պարգևատրվել է
Կարմիր Դրոշի շքանշանով:

Դրանք հին, կոփված մարտիկներ էին,
ստալինյան բազեններ, որոնք մարտական ծառա-
յություն էին կատարում պատերազմի առաջին
իսկ օրերից: Բայց ահավասիկ պատանու, բա-
զեիկի օրինակը, որը պատերազմի չորրորդ տա-
րում միայն հնարավորություն ստացավ շարք
մտնելու ընկած հերոսների փոխարեն:

Արիաբար, աներկյուղ ու համարձակ էր

խիռւմ թշնամուն Կարմրադրոշ Բալթիկ ծովա-
տորմի 35-րդ ավիացնդի երիտասարդ օգնչու,
կրտսեր լեյտենանտ Հարություն Սուրենի Փար-
սուղյանը: Միայն 1944 թվականի մեկ և կես
ամսվա ընթացքում նա մասնակցեց թշնամու նա-
վերին հասցված 12 ուժա-գրոհային հարվածնե-
րին և իր մարտական ընկերների հետ խորտա-
կեց թշնամու 8 և վնասեց 3 նավ:

Հետագայում համարյա չեղավ մի դեպք որ
գրոհայինների այն խումբը, որին մշտապես
մասնակցում էր Փարսուղյանը, չխորտակեր ֆա-
շիստական 2-3 նավ: Եվ հրամանատարության
բոլոր առաջադրանքները կատարելիս Փարսուղ-
յանը համարձակորեն մարտի մեջ էր մտնում,
վճռականորեն հարվածում էր թշնամուն, իր հո-
գու և կամքի ամբողջ ուժով ձգտելով որքան
կարելի է մեծ վնաս պատճառել թշնամու կեն-
դանի ուժին ու տեխնիկային:

Փարսուղյանի խիզախությունն ու արիու-
թյունը արժանի գնահատություն ստացան և նա
պարգևատրվեց Կարմիր Դրոշի շքանշանով:

Եթե մենք ծովային ավիացիայից անցնենք
նավատորմի նավերին ու միավորումներին, ա-

պա աշտեղ ևս կտեսնենք հայ ժողովրդի զա-
վակներն ցուցաբերած խիզախության ու ա-
րիության սքանչելի օրինակներ:

Սևծովյան նավատորմի ցանցարկու դիվիզիո-
նի հրամանատար, ավագ լեյտենանտ Կառլոս
Սարգսի Ղուկասյանը 27 տարեկան է միայն,
բայց արդեն փորձված, հին ծովային է: Անձ-
նակաւ արիության ու անվահերության օրինա-
կով նա մշտապես իրեն ենթակա ծովայիններին
տողորում էր Սոցիալիստական Հայրենիքի թըշ-
նամիների դեմ հաղթանակ տանելու սխրագոր-
ծություններով:

Իրա դիվիզիոնի նավերը մասնակցում էին
թշնամու ծովային հրետանային ուժակոծության:
Բոլոր դեպքերում առաջին ականորս նավի վրա
է Ղուկասյանը: Երբ նավերը գործում են թշնա-
մուց հենց նոր ազատագրված նավահանգստի
ծովախորշում, ապա Ղուկասյանն ամբողջ ժա-
մաւակ այդ նավերի վրա անձնական օրինակով
ու ռազմական վարպետությամբ մարտիկներին
ու սպաներին ճիշտ ու հմուտ գործողություն-
ներ է սովորեցնում թշնամու ականների դեմ
պայքարելիս:

Ղուկասյանի դիմիզիոնում, չնայած մարտական աշխատանքի բացառիկ վտանգին ու լարվածությանը, ոչ մի մարդու կորուստ չեղավ, չեղան նաև ավարիաներ ու մարտական սեխնիկայի փշացում, որոնք կարող էին լինել սնձնակազմի մեղքով:

Մարտում ցուցաբերած արիության ու ձեռներեցության համար Ղուկասյանը պարգևատրված է Նախիմովի 2-րդ աստիճանի ծովային շքանշանով:

Անցնենք մի ուրիշ, ոչ պակաս պատասխանատու մարտական աշխատանքի՝ հակառակորդի սուզանավերի դեմ պայքարելուն:

Կարմրադրոշ Բալթիկ Նավատորմի «ՄՕ» («Փոքրիկ որսորդ») կատերի հրամանատարի օգնական լեյտենանտ Գևորգ Խաչատուրի Խյսրովը հերոսաբար և հմտորեն կռվում էր ֆալիստական զավթիչների դեմ: Դեռքի, ուղեկցության, մեր սուզանավերը պաշտպանելու, ակնները որսալու ժամանակ Գևորգը մշտապես գործում էր վարպետորեն և քաջաբար:

1943 թ. հուլիսի 23-ին կատերը գտնվելով դեռքում՝ մարտ էր վարում հակառակորդի շոշո

տորպեդային կատերներ ղեմ: Իլյարովը շնայելով թշնամու սաստիկ կրակին՝ հիանալի կերպով ճշտում էր կրակը: Կովի ժամանակ կատերի վրա սպանվեց կարմիրնավատորմային Նիկոլաևը, որ ձեռքի գնդացրով կրակ էր վարում թշնամու դեմ: Իլյարովն ինքը վերցրեց գնդացիրը և սկսեց դիպուկ հարվածներ տեղալ գերմանական նավերի վրա: Մարտի վերջում թշնամու մի կատերը խորտակվեց, իսկ մնացածները հեռացան իրենց բազաները:

1944 թ. փետրվարին Իլյարովի կատերը մասնակցեց թշնամու ափը դեսանտ իջեցնելուն: Հակառակորդը հրետանային ու ականանետային խնտենսիվ կրակ կենտրոնացրեց կատերի վրա, որի ընթացքում վառվեց ռազմապաշարը և ստորջրյա մասում ճեղք առաջացավ: Իլյարովը վարպետորեն ու արիաբար ղեկավարելով անձնակազմը՝ կազմակերպեց հրդեհի մարումը և ճեղքի փակումը:

1944 թ. մայիսին գերմանական 28 ինքնաթիռներ փորձում էին ոչնչացնել այն նավախումբը, որոնց մեջ էր նաև Իլյարովի կատերը: Հմտորեն ղեկավարելով անձնակազմը և վարե-

լով հրետանա-գնդացրային կրակը՝ Իլյարովը պաշտպանողական ուժգին կրակ ստեղծեց և հնարավորություն չտվեց թշնամու ինքնաթիռներին նշանոցով ուժեղացնելու։ Կատերի կրակով ցած գցվեց մեկ ինքնաթիռ և վնասվեց մի ուրիշը։

Արիության, տոկունության և մարտերը վարպետորեն ղեկավարելու համար Իլյարովը պարգևատրվեց Կարմիր Աստղի և Հայրենական պատերազմի 2-րդ աստիճանի շքանշաններով։

Սևծովյան նավատորմի «Կարմիր Աբխազիա» հրետանավակի ղեկիթային հրանոթի հրամանատար 2-րդ աստիճանի ավագ վարդան Եղիշեի Կոբեկյանը գերմանական զավթիչների դեմ մղված կռիվներում վարպետորեն ղեկավարում էր իր մարտիկներին։ Նրա հրանոթը արագորեն կրակ էր բացում թշնամու ինքնաթիռների վրա և խափանում նրանց գրոհները նավի վրա։ Մեկ անգամ, 1942 թ. հունվարին հրետանավակի վրա վայրասլաց թռչիժ գործեցին թշնամու հինգ «Յու-88» ինքնաթիռ։ Կոբեկյանի հրանոթի ինտենսիվ կրակը հնարավորություն չտվեց գերմանական ինքնաթիռներին նշանոցա-

յին ումբակոծութիւնն կատարելու: Նաւի վրա ոչ մի ումբ չընկավ:

Շուտով հրետանավաւի վրա հարձակվեցին 12 «Յու—88» և «Հենկել» ինքնաթիռներ: Կոբելյանն իր ենթակաների հետ կազմակերպելով փոխադրական կրակ՝ թշնամու ինքնաթիռներին շեղեց մարտական ընթացքից: Հակառակորդը ումբերը նետում էր նաւից շատ հեռու: Բոլոր մարտական գործողութիւններն ժամանակ, աշաղջության և աշխատանքի պարզության շնորհիւ, Կոբելյանի հրանոթը միշտ առաջինն էր կրակ բացում թշնամու վրա և դիպուկ հարվածում նրան: Կոբելյանը պարզեւատրված է «Խիզախության համար» մեդալով:

N կատերային ցանցանաւի ավագ կարմիրնավատորմային, ՀամլէնՍ անդամ, Նիկոլայ Սողոմոնի Կուպրիանովը մասնակցել է Ստաւինգրադի հերոսական պաշտպանությանը և մարտական աշխատանք է կատարել Վոլգայի վրա: Նա առանձին հմտութիւն ու վարպետութիւն ցուցաբերեց Սև ծովում, ականորոսական ծառայութիւնն կատարելիս: Չխնայելով իր ուժերը, աշխատելով լարված պայմաններում, հիանալի

տիրապետելով իր մասնադիտությանը՝ Կուլ-
րիանովը իր բացառիկ հստակ մարտական աշ-
խատանքով նպաստում էր ականորսական աշ-
խատանքների հաջող կատարման:

Կուլրիանովի կատեր-ցանցանավը անցել է
մոտ 2000 ականորսական մղոն տարածություն՝
միշտ էլ ճշգրտորեն կատարելով մարտական ա-
ռաջադրանքները: Կուլրիանովի կուրծքը զար-
դարված է Կարմիր Աստղի շքանշանով:

Դանուբի ռազմական նավատորմիկի գվար-
դիական դիվիզիոնի զրահակատերի կոմենդոր
գվարդիայի կարմիրնավատորմային, ՀամլկեՄ
անդամ, Սարգիս Հմայակի Բարսեղյանը ժերրիա-
նի գլուղի մոտ դեսանտային գործողության ժա-
մանակ հրանոթային դիպուկ կրակ էր վարում
թշնամու դեմ: Նրա հրանոթով ոչնչացվեց հակա-
ռակորդի մի քանի տասնյակ զինվոր:

Կատերը դեսանտայիններով ափին մոտե-
նալիս Բարսեղյանը թշնամու ուժգին կրակի
տակ ցատկեց ջրի մեջ, ճարպիկ կերպով սան-
դուղք կառուցեց և այդպիսով արագացրեց դե-
սանտի ափ իջնելը: Այնուհետև նա դիպուկ կրա-
կով պաշտպանում էր դեսանտային գործողությու-

ներ: Անցնելով ն. Քիլիա (Դանուբի ափին), նա կռվի ժամանա գերի վերցրեց 14 գերմանական զինվոր:

Բարսեղյանը պարգևատրված է քաջարի ծովակալ Նախիմովի հիշատակին հաստատված մեդալով:

Սեծովյան նավատորմի կերչի Ռազմա-Մովսիսյին բազայի N դեսանտային նավակի մոտոռիստների ջոկի հրամանատար կարմիրնավատորմային Արամայիս Սողոմոնի Հարությունյանը իրեն հանձնարարված մեխանիզմները մշտապես պահպանում էր կատարելապես սարքին և մարտական պատրաստության մեջ: Թշնամուղեմ մղված մարտերում նա միշտ եղել է համարձակ ու վճռական: 1944 թ. փետրվարին մոտոռնավակը զբաղված էր մեր տենդերներից մեկը հանելով, որ ընկած էր Թշնամու ափի մոտերքում քարերի վրա: Այս գործողության ժամանակ մոտոռնավակի թիավարման պտուտակի վրա փաթաթվեց պողպատաթուղը, որից նավակը կանգ առավ: Այն ժամանակ Հարությունյանը իրեն նետեց սառը ջրի մեջ և այնտեղ աշխատեց 30 րոպե (չմոռանանք, որ դա փետրվար ամիսն

էր): Կտրիճը պտուտակն աղատեց թոկից և դրանով ապահովեց մարտական առաջադրանքի կատարումը:

Հարությունյանի ղեկավարութեամբ մոտո-ռիստների գերազանց աշխատանքը թշնամու ա-կանները հավաքելու ժամանակաշրջանում, սկսած 1944 թ. փետրվարի 15-ից մինչև մար-տի 27-ը, ապահովեց 14 ահանի և 15 ահանա-կալների ոչնչացումը:

Հրամանատարությունը Հարությունյանին պարգևատրել է Կարմիր Աստղի և Հայրենա-կան պատերազմի 1-ին աստիճանի շքանշաննե-րով:

Բայց մեր Ռազմա-Ծովային Նավատորմի կազմի մեջ, բացի ծովային ավիացիայից ու նա-վերից, մտնում է նաև Առափնյա Պաշտպանու-թյունը, որը բոլոր ծովերում պաշտպանում է մեր նավահանգիստները, բազաներն ու ավերը: Տեսնենք թե ինչ են արել Հայաստանի զավակ-ները այս ասպարիզում:

Երկաթուղային մարտկոցի (Բալթիկայում) հրետանային կայանի հրամանատար, ՀամԿ(Բ)Պ անդամ, ավագ լեյտենանտ Հովհաննես Լազարի

Արուցյանը ֆաշիստների դեմ մղված մարտերում իրեն ցուցաբերել է իբրև քաջ, աննկուն ու ձեռներեց հրամանատար։ Թշնամու դեմ մարտական կրակ վարելով՝ նրա տրանսպորտյորը ճնշել է թշնամու 6 մարտկոց, ջախջախել է ռազմամթերքով լի 10 ավտոմեքենա, խորտակել է դիմադրության 3 հանգույց, ոչնչացրել է այն շենքը, որտեղ գտնվում էր գերմանական դիվիզիայի շտաբը և մի այլ շենք, որտեղ հիմնված էր թշնամու հրամանատարական կետը։

Արուցյանը պարգևատրված է «Մարտական ծառայությունների համար» մեդալով։

Նույն Բալթիկայում գվարդիական մարտկոցի հրամանատար, Համկ(բ)Պ անդամ, ինժեներ-մայոր Արմենակ Հովհաննեսի Հակոբյանը ինքնագրագի մոտ հմտորեն ղեկավարում էր անձնակազմի մարտական գործողությունները և վարպետորեն ուղղություն տալիս իր մարտկոցի կրակին։ Այս մարտկոցի կրակով զգալի վնաս է հասցված թշնամուն։ Յուրաքանչյուր կրակոցից հետո թշնամու բանակատեղում մեծ հրդեհներ ու պայթյուններ էին առաջանում։ Ճանապարհների հանգույցներին մարտկոցի հասցրած դիպուկ

հարվածով թշնամին զրկվեց իր ռեզերվները ծովափնյա խճուղով տեղափոխելու հնարավորությունից: Պաշտոնապես արձանագրված է, որ Հակոբյանի մարտկոցը 23 դեպքում ճնշել է ֆիննական մարտկոցների կրակը:

Հակոբյանի ղեկավարությամբ անձնակազմը հմտորեն հակամարտկոցային կրակ էր վարում, արագ կերպով հայտաբերում թշնամու կրակող մարտկոցները, և այդպիսով դյուրացնում մեր բանակի ու նավատորմի մարտական գործողությունները:

Մարտական գործողություններում արիության ու խիզախության ցուցաբերելու համար Հակոբյանը պարգևատրված է Կարմիր Աստղի և Հայրենական պատերազմի 2-րդ աստիճանի շքանշաններով:

Առավելագույն ջոկատի ռադիոհեռագրիչների խմբի նվագ, ՀամԿ(բ)Պ անդամ, ավագ սերժանտ Արմենակ Անարոնի Հայրապետյանը իր ռադիոդիտողություններով պարզել է գերմանական 20 օդանավակայանի տեղը: Նա երևան է բերել թշնամու ավիացիայի 45 ինքնաթիռաթռիչք դեպի մեր նավահանգիստները, նա-

վատորմիկի բազաներն ու առափնյա շրջանները, որով կանխել է թշնամու հարձակումների անակնկալությունը։ Իր հմտության և աշակրջության շնորհիվ ընկ. Հայրապետյանը կարողացել է ի հայտ բերել գերմանական օդանավակայանների ռադիոկայանների խոսակցության սխտեմը և պայմանական ազդանշանները։

Այս նուրբ ու ճշգրիտ աշխատանքի համար ընկ. Հայրապետյանը պարգևատրված է «Մարտական ծառայությունների համար» մեդալով։

Սև ծովի հրետանային դիվիզիոնի էլեկտրիկ-կապավորների խմբի ավագ, ավագ սերժանտ Սիմեոն Իսահակի Գաբրիելյանը 1941—42 թ. Սևաստոպոլի պաշտպանության մարտական գործողությունների ժամանակ լինելով հետախույզ դասակի հրամանատարի օգնական, քաջաբար և խիզախորեն կատարում էր մարտական առաջադրանքները, հաճախ էր գնում հետախուզության, արժեքավոր տեղեկություններ էր բերում հակառակորդի մասին, բազմիցս էլ՝ գերիններ։ Սևաստոպոլի պաշտպանության վերջին օրերին մի խումբ մարտիկների հետ Գաբրիելյանը վարպետորեն կազմակերպեց թշնամու

գերազանց ուժերի դեմ հակազդող, իսկ հետո
զինապաշարի տեղափոխումը: Իր դասակի հետ
նա գտնվում էր ամենավտանգավոր տեղերում
ու հետ մղում հակառակորդի կատաղի գրոհը,
դիպուկ կրակով ոչնչացնում էր ֆաշիստներին
և երբ վիրավորվեց՝ մարտադաշտից չհեռացավ:

Գաբրիելյանը պարգևատրված է «Սևաստո-
պոլի պաշտպանության համար» մեդալով և
Կարմիր Դրոշի շքանշանով:

Սև ծովի Դիտողության ու Կապի ծառա-
յության պահակակետի պետ, Համկ(բ)Պ ան-
դամ, 2-րդ աստիճանի ավագ Հրանտ Առաքելի
Գասպարյանը իր պարտականությունները կա-
տարելիս ցուցադրել է արիության և անձնը-
վիրության: Պահակակետի շրջանում հակառա-
կորդի ինքնաթիռները զանազան ժամանակ նե-
տել են մոտ 800 ումբ: Գերմանական կործա-
նիչներն ու ումբակոծիչները մի քանի անգամ
պահակակետը ումբակոծել են զնդացիրներով ու
թնդանոթներով: Չնայած սրան, Գասպարյանն
իր անձնակազմով մնում էր տեղում, չդադարեց-
նելով հսկումը:

Մեկ անգամ թշնամու 24 ումբակոծիչ պա-

հակակետի մոտ կանգնած կատերների վրա 84 ուռմբ նետեցին: Կյանքը վտանգի ենթարկվելով՝ Գասպարյանն իր մարտիկների հետ կատերներից հանեց 20 վիրավոր կարմիրնավատորմային ու սպա և նրանց ցույց տվեց առաջին բժշկական օգնությունը:

1942 թվականի օգոստոսի 31-ին, երբ պահակակետը շրջապատված էր հակառակորդի ավտոմատավորներով, Գասպարյանը երկու կարմիրնավատորմայինի թողեց դիտել ծովն ու օդը, իսկ ինքը չորս կարմիրնավատորմայիններով մարտի բռնվեց թշնամու հետ: Չնայած գերմանացիների թվական գերակշռության՝ պահակակետի անձնակազմը Գասպարյանի հրամանատարությամբ արիաբար հետ մղեց թշնամու ավտոմատավորների դրոհները, առանց նահանջելու դիմացավ այնքան ժամանակ, մինչև որ ստացվեց էվակուացման հրամանը:

Գասպարյանը պարգևատրված է Կարմիր Աստղի շքանշանով:

Հայրենական պատերազմում առանձնապես հռչակվեց ծովային հետևակը՝ ամիսն կատարած իր համարձակ դեսանտներով ու գործողություն-

ներով, որի մասին թաղմիցս հիշատակված է Գերազույն Գլխավոր Հրամանատարի հրամաններում: Պարզվում է, որ այստեղ ևս հայ մարտիկները ցուցաբերել են իրենց սխրագործությունները:

Հյուսիսային նավատորմի Ծովային հետեւակի 12-րդ բրիգադի հետախույզ դասակի հրամանատար կրտսեր լեյտենանտ Արկադիյ Աբաբդովիչ Ավագյանը հետախույզ ջոկատների կազմում մասնակցել է մեր Հյուսիսի համար մղված մարտերին:

Հետախուզական գործողություններից մեկի ժամանակ Ավագյանի դասակը առաջատարն էր և առաջինը մարտի բռնվեց հակառակորդի հետ: Գործելով ավտոմատով ու նռնակներով՝ Ավագյանը թափանցեց թշնամու ավտոպարկի մեջտեղը և անձամբ ոչնչացրեց տասից ավելի գերմանական զինվոր ու սպա: Հետագայում, այդ գործողության ժամանակ նա ոչնչացրեց 6 ավտոմեքենա: Մի այլ գործողության ժամանակ, հրամանատարության առաջադրանքով, ընկ. Ավագյանն իր մարտիկների հետ գերագանցորեն կատարեց

ռազմավարային արկերն ու լաֆետները ափ հասցնելու հրամանը:

Ավագյանը պարզեցատրված է Կարմիր Աստղի շքանշանով:

Նույն Անդրբեկում Ծովային Բրիգադի գնդացրային վաշտի ջոկի հրամանատար Համկ(բ)Պ անդամ, գլխ. ավագ Մանուկ Գրիգորի Մազմանյանը 1942 թվականի մայիսյան դեսանտային գործողության ժամանակ ցուցաբերեց անվեհերություն ու խիզախություն, որի համար պարգևատրվեց «Նիզախություն համար» մեդալով: Լինելով պաշտպանության առաջին գծի վրա, մարտական պաշտպանության կազմում նա բազմիցս ճնշել է գերմանական զնդացրորդների կրակը:

1944 թվականի հոկտեմբերի 18-ին նորվեգական սահմանի մոտ դեսանտային գործողության ժամանակ Մազմանյանը ափ իջավ և առաջինը տեղավորեց զնդացիրը՝ հաջողությամբ ապահովելով մեր զորամասերի հետագա ափհանումն ու մարտակարգով ծավալումը: Իր ջոկի հետ Մազմանյանը արագ ցատկով առաջ գնաց, պարանների միջոցով իր զնդացիրը բարձրացրեց

Ժայռի վրա, հաղթահարեց սեպածև զառիվայրը, իր գնդացիները դրեց գերմանացիներին 400 մետր հեռավորության վրա և կրակով ճնշեց թշնամու գնդացրային կետը: Հակառակորդի կրակային դիրքը ճնշելիս, Մազմանյանի ջոկը ոչնչացրեց դարձյալ 3 կրակակետ:

Այս գործողության ժամանակ ցուցաբերած արիության ու խիզախության համար Մազմանյանը պարգևատրված է Կարմիր Աստղի շքանշանով:

Սևծովյան նավատորմի Ծովային Բրիգադի գնդացրորդ, 2-րդ աստիճանի ավագ Խաչատուր Աբաեմի Բակունցը Նովորոսիյսկ քաղաքի պատմական մարտերի ժամանակ 1943 թ. սեպտեմբերի լույս 11-ի գիշերը Ածխային նավամատույցում ափ իջնելով, հմտորեն ճնշեց թշնամու կրակակետերը: Ակումբի շենքի մերձակայքում պաշտպանության մեջ գտնվելով՝ Բակունցը իր գնդացրով ոչնչացրեց թշնամու 10 զինվոր ու 1 սպա և ճնշեց հակառակորդի 6 կրակակետ: Չորս օր շարունակ արիաբար հետ մղելով թշնամու տանկերի ու հետևակի կատաղի հակազդոհները՝

նա ծանր վիրավորվեց, բայց մարտադաշտից չհեռացավ:

Բակունեցը պարզեցատրվել է Կարմիր Աստղի շքանշանով:

Այդ նույն հերոսական գործողության միջոցին, սեպտեմբերի լույս 10-ի գիշերը, կրտսեր սերժանտ Արուստամ Սամվելի Դավթյանը դասանտային վաշտի հետ կատերով հակատանկային հրացաններ էր տանում: Երբ կատերը մոտեցավ ափին, թշնամին գնդացրային սաստիկ կրակ բացեց: Դավթյանը առաջինը թռավ ափ և ՊՏՌ-ով ոչնչացրեց հակառակորդի գնդացրային կետն ու 4 զինվոր: Այնուհետև ափին մղված կռիվներում Դավթյանը ոչնչացրեց թշնամու դարձյալ մեկ գնդացրային կետ և նռնակներ նետեց հակառակորդի դուռ-ի մեջ:

Հակառակորդի հետևակի ու տանկերի խոշոր ուժերի գրոհները հետ մղելիս, Դավթյանը, ծանր վիրավոր վիճակում, խորտակեց գերմանական մի ավտոմեքենա և ոչնչացրեց մոտ 20 ֆաշիստ:

Կրտսեր սերժանտ Դավթյանը պարգևատրվեց

Հայրենական պատերազմի 1-ին աստիճանի շքանշանով:

Հյուսիսային նավատորմի Ծովային հետևակի N գնդի հետախույզ ջոկատի հրամանատար սերժանտ էդվարդ էդվարդի Բաբաջյանը ֆիննական լիինախամրի նավահանգիստն ու բազան գրավելիս, 1944 թվականի հոկտեմբերի լույս 14-ի գիշերը գործում էր ծովայինների մի ջոկատով:

Իջնելով թշնամու գրաված և կատաղորեն պաշտպանվող ափը՝ Բաբաջյանն իր ջոկով գրոհեց թշնամու հրանոթը և անձամբ ավտոմատով ու նռնակներով ոչնչացրեց հակառակորդի հրանոթի անձնակազմը, որով օժանդակեց մեր ջոկատին գրավելու ամբողջ հենակետը՝ նրա վրա դրված 210 միլիմետրանոց ծանր մարտկոցով:

Հոկտեմբերի 14-ի ցերեկվա կռվում նրա ջոկի մարտիկները ոչնչացրին գերմանացիների գնդացրային անձնակազմը, գրավեցին գնդացի-րը և դրանով էլ կրակ բացեցին նահանջող հիտլերականների վրա:

Այս կռվում Բաբաջյանը անձամբ ոչնչացրեց 10-ից ավելի գերմանական զինվոր և այնպես

հմտորեն ղեկավարեց իր ջոկը, որ նա կորուստ չունեցավ:

Մարտերում ցուցաբերած անվեհերության, արիության ու վարպետության համար Բաբաջյանը պարգևատրված է Կարմիր Աստղի շքանշանով:

Սևծովյան նավատորմի Ծովային հետևակի Առանձին Բրիգադի 1-ին վաշտի ականանետային անձնակազմի հրամանատար, Համկ(բ)Պ անդամ, սերժանտ Վաղարշակ Պետրոսի Բաղալյանը մասնակցել է Օդեսայի, Սևաստոպոլի, Նովորոսիյսկի հերոսական պաշտպանությանը, ինչպես նաև բազմաթիվ դեսանտային գործողությունների:

1944 թվականի օգոստոսի 24-ի գիշերը գտնվելով ծովային դեսանտի կազմում՝ Բաղալյանն իր անձնակազմով առաջինն իջավ հակառակորդի գրաված ափը և ականանետի կրակով ճնշեց թշնամու երկու գնդացրային կետ, շարքից հանեց հիտլերականների 76մմ թնդանոթի և 45մմ հրանոթի անձնակազմերը:

Այդ կռիվում նրա անձնակազմի մարտիկները ականանետով ոչնչացրին թշնամու 50 զինվոր ու սպա: Երբ Բաղալյանը նկատեց, որ սո-

դալով իրեն են մոտենում 18 ֆաշիստ, թողեց
որ մոտենան, ապա նռնակներ նետելով ոչըն-
չացրեց 11 գերմանացի, իսկ մնացած 7-ին գե-
րի վերցրեց: Թշնամու հակազորոհի ժամանակ Բա-
դալյանը գտնվելով պաշտպանության առաջին
գծի վրա՝ ամբողջ հասակով կանգնեց և գոչե-
լով «Հանժան Հայրենիքի, հանժան Ստալինի»,
առաջ նետվեց և նռնակներ տեղաց գերմանացի-
ների հարձակվող զորասյան վրա: Հիտլերական-
ները նահանջեցին՝ մարտի դաշտում թողնելով
մոտ 20 դիակ:

Բադալյանը պարգևատրված է Կարմիր
Աստղի շքանշանով:

Սևծովյան նավատորմի Մովսիս հետևակի
N քրիզադի 4-րդ գումարտակի հետախույզ,
կարմիրնավատորմային Կարապետ Հարություն-
նի Նահապետյանը 1942 թվականի հունվարի
18-ին գտնվելով հետախուզության մեջ՝ առաջինն
ինքը մոտ սողաց հակառակորդի 50 մմ ականա-
նետային մարտկոցին, նռնակներ տեղաց նրա
վրա և շարքից հանեց մեկ ականանետ և նրա
անձնակազմը: Մնացած երկու ականանետներից
Նահապետյանը կրակ բացեց խուճապահար

փախչող ֆաշիստների դեմ: Սրանից հետո նա սողաց դեպի թշնամու ԴՁՕՏ-ը, նոնականեր շարժող նրա մեջ, ապա թռավ խրամատը և ձեռնամարտում ոչնչացրեց 5 ֆաշիստ: Գրավելով ԴՁՕՏ-ը՝ նա կրակ բացեց այնտեղ գտնված հաստոցային զնդացրից և ոչնչացրեց ավելի քան 40 գերմանացի հա:

Հրաման ստանալով դուրս գալ մարտից և հետ դառնալ, Նահապետյանը կովի դաշտից դուրս բերեց մեկ վիրավոր կարմիրնավատորմային և թշնամու մեկ ականանետ:

Նա պարգևատրված է Կարմիր Աստղի շքանշանով:

Մեծովյան նավատորմի Մովսիսին հետևակի Ստանձին Բրիգադի հետախույզ, ՀամլԿՆՄ անդան, կարմիրնավատորմային Ալեքսանդր Գրիգորի Վարդապետյանը 1943 թ. օգոստոսին Նովորոսիյսկի մոտ Բեզիմյանովկա գյուղի շրջանում ծովային դեսանտ իջեցնելու ժամանակ գտնվում էր կապիտան Կոտանովի ջոկատում: Նա առաջինը ցատկեց ափ, մտավ թշնամու դասավորության մեջ, երթում ոչնչացրեց 2 հիտլերական, և հետագա երկու ժամվա ընթացքում

սպանեց 6 զինվոր, պայթեցրեց 2 ավտոմեք-
նա ռազմական բեռով, 3 սայլ պարենով և դե-
րի վերցրեց 1 ֆաշիստ զինվոր:

Կարմիրնավատորմային Վարդապետյանը
պարգևատրվել է «Նիզախուլթյան համար» մե-
դալով:

Մայր Կունիկովի դեսանտային ջոկատի
մարտիկ, կարմիրնավատորմային Վաղարշակ
Թադևոսի Գիշյանը 1943 թ. փետրվարի 4-ին Նո-
վորոսիյսկի մոտ դեսանտային գործողություն
կատարելիս ջոկի կազմի մեջ հանդուգն ցատկով
գրավեց Ստանիշկա գյուղի ծայրին գտնվող 3
տուն և հետ մղեց ֆաշիստների ավտոմատավոր-
ների 2 զրոհ: Այս անվեհեր կարմիրնավատոր-
մայինը 5 մարտիկների հետ ներխուժեց Ստա-
նիշկա գյուղը և նռնակով ոչնչացրեց 5 հիտլե-
րական: Բացի դրանից, այդ կռվում Գիշյանը
փրկեց իր հրամանատարի կյանքը:

Ջոկի կազմում նա գտնվելով պաշտպանու-
թյան մեջ՝ հետ մղեց թշնամու ավտոմատավոր-
ների դասակի 4 զրոհը, դրանցից անձամբ սպա-
նելով 3 ավտոմատավոր:

1943 թվականի փետրվարի 6-ին, գերեզմա-

նատան շրջանում, մեր հարձակման ժամանակ Գիշյանը կարմիրնավատորմայինների ջոկի հետ ոչնչացրեց հակառակորդի 3 ԴՁՏ, որից հետո առաջինը ներխուժեց մնացած ԴՁՏ-ը և նոնակով ոչնչացրեց 5 գերմանական զինվոր: Անվահերության ու խիզախության անձնական օրինակով նա մարտիկներին ոգևորում էր սխրագործության, որի համար արժանացավ Կարմիր Աստղ շքանշանի:

Ահավասիկ պանծալի անունների ու հերոսական արարքների շատ կարճ ու չոր մի թվարկություն: Այս թվարկությունը մեկ հարյուրերորդական մասն էլ չի այն բանի, ինչ կարելի էր գրել հայ ծովայինների սխրագործությունների մասին¹): Բայց որքա՞ն շատ բան է ասում այս թվարկությունը:

Եթե վերլուծենք այստեղ բերված թվականները, վայրերը, մասնագիտություններն ու գործողությունները, որոնք վկայում են միայն այս

1) Պետք է հուշել, որ զրոգներէց որեւէ մեկը հանձն կառնի այս շնորհակալ աշխատանքը և կկազմի Հայրենական Մեծ պատերազմում հայ ծովայինների մասնակցության հանգամանորեն շարադրված տարեգիրը:

24 հայաստանցիներին, ապա ակամայից կհանգենք հետևյալ եզրակացություններին:

1. Սովետական Հայաստանի լավագույն զավակները լարված աշխատել, հերոսաբար մարտնչել և հաղթել են բոլոր ծովային ու գետային ռազմաքեմերում:

Քեռազգծից այն կողմ, Բարենցի ծովի դաժան ու սառը ջրերում, Սև ծովի ավազանում և առափնյա շրջաններում, վերջապես Ստալինգրադի մոտ Վոլգայի վրա և Իզմայիլի ու Բուդապեշտի մոտ Դանուբի վրա—ամենուրեք, որտեղ պահանջել է Հայրենիքը, մյուս ժողովուրդների հետ միասին եղել են նաև Սովետական Հայաստանի նեկայացուցիչները¹⁾:

Նրանք ոչ միայն պաշտպանում էին մեր բոլոր ծովերն ու անընդգրկելի Սովետական Միության ծովային սահմանները, այլև հետապնդում ու ջախջախում էին թշնամուն նրա տերրիտորիայում, նրա որջում:

1) Ճապոնական ադրեսորի դեմ մղված մարտական գործողություններում խաղաղօվկիանոսյան նավատորմի և Աճուբի Կարմրադրոշ նավատորմի կի կադմի մեջ նմանապես մասնակցում էին հայ ծովայիները:

Անմոռանալի հիշատակ թողած Նելսոն Ստեփանյանը վերջին անգամ գերմանական նավերն էր խորտակում այն ժամանակ, երբ մարտեր էին մղվում Քյոնիգսբերգի համար:

Եթե մենք գնահատում ու հարգում ենք նրանց, ովքեր վտանգի ենթարկելով իրենց կյանքը հերոսաբար պաշտպանում էին անմիջականորեն իրենց տունը, իրենց օջախն ու ընտանիքը, ապա է՛լ ավելի պետք է սիրենք ու ըստ աժանվույն գնահատենք նրանց, ովքեր առանց երկար մտածելու արյունահեղ մարտի մեջ էին մտնում իրենց տնից 2—3 հազար կիլոմետր հեռու, եղբայրական ռեսպուբլիկաների հողում՝ պաշտպանելով ընդհանուր դորժը, ընդհանուր ունեցվածքը: Ահա սա է հայրենասիրության բարձրագույն ձևը, սովետական հայրենասիրության, որով մեզ դաստիարակել են Լենինն ու Ստալինը: Սա նույնպես անխախտ է, ինչպես այն, որ ռուսների, ուկրաինացիների, բելոռուսների և Միության մյուս ժողովուրդների ներկայացուցիչների հերոսությունը կատարվում էր հանուն հաղթանակի ընդդեմ ընդհանուր թշնամու, ի եր-

ջանկություն բոլորի, այս թվում նաև հանուն հայ ժողովրդի անկախության և ազատության:

2. Այս նույն թվարկությունից երևում է, որ չկա նավատորմում զորքի, զենքի կամ մասնագիտության մի տեսակ, որտեղ հայ ծովայինները ակտիվ մասնակիցներ, իրենց գործի սքանչելի վարպետներ չլինեին:

Ծովային ավիացիա (գրոհայիններ, կործանիչներ, ռմբակոծիչներ),

Նավատորմի նավեր (թնդանոթակիրներ, ցանցարկուներ, ցանցարկու կատերներ, զրահակատերներ, սուզանավերի որսորդներ, դեսանտային նավեր),

Առափնյա պաշտպանություն (երկաթուղային հրետանի, դիտողություն ու կապի ծառայություն, ռադիո-հետախուզիչ ջոկատներ),

Ծովային հետևակ (դեսանտային զորամասեր, հետախուզիչ ջոկատներ, դաշտային զորամասեր, ՊՏՌ խմբեր):

Ամեն մի տարեբի մեջ՝ ծովում, օդում ու ցամաքում հայ սպաներն ու կարմիրնավատորմայինները այս բարդ, կատաղի և արյունահեղ

պատերազմում գտնվեցին ժամանակակից պահանջների բարձրության վրա:

3. Այն խորապես տեխնիկական և խիստ բարդ օրգանիզմը, որպիսին արդի ռազմա-ծովային նավատորմն է, հաջողությամբ կարելի է գործել միայն աշխատանքի բաժանման, այսինքն ֆունկցիաները զանազան մասնագիտությունների միջև բաժանելու պայմանով, որոնք օրգանապես կապված են միմյանց և լրացնում են իրար:

Եվ ահա միայն հիշատակված 24 երևելի անուններից մենք կարող ենք արձանագրել.

ՍՏՖԱՆՅԱՆԻՆ — օդաչու և ավիամասի հրամանատար,

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ — հրաձիգ-ռադիստ,

ՂՈՒԿԱՍՅԱՆԻՆ — նավախմբի հրամանատար,

ԻՋԱՐՈՎԻՆ — նավի հրամանատարի օգնական,

ԿՈՅԵԼՅԱՆԻՆ — զենիթավոր,

ԿՈՒՊՐԻԱՆՈՎԻՆ — ականաձիգ,

ԲԱՐՍԵՂՅԱՆԻՆ — կոմենդոր,

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ — մոտոռադիստ,

ԱՐՈՒՅՅԱՆԻՆ — երկաթուղային հրետանա-
վոր,

ՀԱԿՈՅՅԱՆԻՆ — երկաթուղային հրետանու
ինժեներ:

ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆԻՆ — ռադիո-հեռագրիչ,

ԳԱՐԻԵԼՅԱՆԻՆ — էլեկտրիկ,

ԳԱՍՊԱՐՅԱՆԻՆ — կապավոր,

ԱՎԱԳՅԱՆԻՆ — հետախույզ,

ՄԱՋՄԱՆՅԱՆԻՆ — զնդացրորդ,

ԴԱՎԹՅԱՆԻՆ — զրահահար,

ԲԱՐՍՋՅԱՆԻՆ — ավտոմատավոր,

ԲԱԴԱԼՅԱՆԻՆ — ականաձիգ:

Ահա թե ինչպես է կյանքը անխախտ ու
հաստատապես պատասխանում նրանց, ովքեր
մի ժամանակ ցարական նավատորմից հեռու էին
պահում «ծովային ծառայությանը չհարմարված»
հայերին:

4. Այս նույն համառոտ թվարկությունը
ցույց է տալիս, որ մեր նավատորմի շարքերում՝
ծառայության հիերարխիայի ցանկացած աստի-
ճաններում՝ շարքային նավատորմայիններից, ավազից սկսած մինչև բոլոր կարգի սպաները,
կան հայեր:

Փորձված հին զինվորներն ու ծառայությունը դեռ նոր սկսող երիտասարդությունը գլխարդիական թե սովորական զորամասերում, նրանք միշտ և ամենուրեք գնում են առաջին շարքերում, ետ չմնալով իրենց ուս ընկերներից:

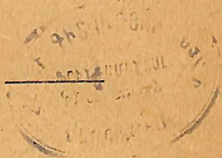
Ահա վասիկ մեր համառոտ հետևությունները՝ հիմնված ճշգրիտ փաստերի, ժլատ և թերինյութի վրա:

Մրանք ունեն իրենց պատմական ու գեղեցիկ օրինաչափությունը, որ հնարավոր է միայն մեր երկրում, սոցիալիզմի երկրում, որին առաջնորդում է ժողովուրդների հանճարեղ առաջնորդ ընկեր Ստալինը:

Սովետական Միության ժողովուրդների բարեկամությունը, որն ավելի ևս ամրապնդված է համատեղ թափված արյամբ, միասնաբար նվաճված հաղթանակով՝ նորանոր աննախընթաց հորիզոններ է բացում, ցույց է տալիս ավելի ևս լուսավոր ապագայի, հետագա խաղաղ շրջանի լայնարձակ ուղին:

Սակայն այդ խաղաղությունը պետք է պահպանել, իսկ հարկ եղած դեպքում՝ պաշտպանել ամեն տեսակ ոտնձգությունից:

Ուստի պետք է կարծել, որ Հայաստանի ծովայինների մասնակցությունը Հայրենական Մեծ պատերազմին՝ լավ հիմք կծառայի, որպեսզի շթուլանա հայերի ձգտումը հետազայում ևս տմրապնդելու «մեր մեծ Հայրենիքին արժանի ծովային և օվկիանոսային հզոր նավատորմը» (Մոլոտով):

Թարգմանեց՝ Մ. ԶԱՔԱՐՅԱՆ

Թարգմ. խմբագիր՝ Հ. ՊԱՐՈՆՅԱՆ

ՎՖ 00362. պատ 17: Տիրաժ 3000: 1³/₄ մ.: Հեղինակային 11¹/₂ մ.
Ստորագրված է տպագրության 5/II 1946 թ.:

ՀՍՍՌ ԺԿՍ-ին կից Պոլիգրաֆիայի և հրատարակչությունների վարչության № 3 տպարան, Երևան, 1946 թ.:

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. գրադ.

FL0043278

[124]

9466 1 0. 70 4.

9/48

A $\frac{1}{6971}$